

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ УМІНЬ САМОКОНТРОЛЮ

В статтє освещена проблема формування у учеников основної школы уменій самоконтроля в процесє обучения, в частности осуществлено экспериментальное исследование развития самоконтроля учеников 7-х классов на уроках русского языка.

Irina Seregina's article "The forming of skills of self-control of students of the 7th grade" deals with the problem of forming skills of self-control of the students of basic school during the studying process. Experimental research of the development of self-control of the students of the 7th grade was made at the Russian Language lessons.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасна шкільна освіта взяла курс на гуманізацію та демократизацію навчання, на формування особистості як найвищої соціальної цінності. Тому педагогічна наука надає перевагу тим формам і методам освіти, які акцентують увагу на учневі з урахуванням його інтересів, запитів і цінностей як суб'єкта цілісного навчального процесу. Ось чому і Концепція літературної, і Концепція мовної освіти у 12-річній загальноосвітній школі допускає становлення особистості з високим інтелектуальним потенціалом, здатної вчитися і працювати в умовах постійного розширення інформаційного простору та комп'ютеризації. Реалізація цього стратегічного завдання сучасної освіти значною мірою залежить від того, чи вміють школярі самостійно знаходити, переосмислювати, об'єктивно оцінювати інформацію, контролювати, коригувати, оцінювати власну навчальну діяльність. Формування загальної культури учнів неможливе без розвитку їх пізнавальної активності та самостійності, без високого рівня сформованості умінь та навичок самоконтролю.

Аналіз наукових досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана

стаття. Питанням формування умінь та навичок самоконтролю в учнів присвячено багато праць науковців. Так, у роботах таких дослідників, як Ю.Бабанській, І.Лернер, Н.Лошкарева, В.Паламарчук, А.Усова, ретельно розглядаються проблеми організації навчальної діяльності школярів і формування загально навчальних умінь. Дидактичні основи самостійної роботи, в процесі якої відбувається розвиток умінь самоконтролю в учнів, досліджено у наукових працях В.Буряка, Б.Єсіпова, Б.Коротяєва, І.Федоренка, Т.Шамової, О.Линди тощо. Значущими для досліджуваної проблеми є роботи М.Боришевського та Г.Никіфорова, в яких розкриваються інформаційний і регуляційний компоненти навчальної діяльності школярів. Не зважаючи на значний досвід стосовно досліджуваної проблеми, залишаються не розкритими деякі питання. Встановлено, що існує протиріччя між сучасними вимогами до успішної навчально-пізнавальної діяльності школярів та застарілою системою форм та методів навчання, відсутністю спеціальної методики формування та розвитку умінь та навичок самоконтролю.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд дослідно-експериментальної програми з формування в учнів 7-х класів умінь та навичок самоконтролю, тобто методики формувального етапу педагогічного експерименту.

Виклад основного матеріалу. У основу дослідно-експериментальної програми були покладені результати констатуючого експерименту. Дослідне навчання проводилося у природних умовах протягом 2003-2004 навчального року на базі загальноосвітніх середніх шкіл з російською мовою навчання № 7, № 41 м. Кривого Рога і здійснювалося на уроках російської мови. Метою експериментального дослідження було сформувати в учнів високий рівень самоконтролю на базі підвищення їх мовних умінь з російської мови. Методика експериментального навчання передбачала розв'язання таких завдань:

1. Розробити методику навчання учнів самоконтролю при виконанні письмових і усних завдань з російської мови.

2. Визначити ефективність методів формування в учнів умінь самоконтролю, відібрати найбільш оптимальні з них.
3. Розробити систему вправ, яка буде сприяти переходу умінь самоконтролю в стійкі навички.
4. Визначити вплив проведеної дослідно-експериментальної роботи на успішність учнів в цілому, на розвиток їх інтелектуальних здібностей.
5. Підготувати учнів до активного використання сформованих умінь самоконтролю в подальшій навчальній діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури, а також результатів констатуючого експерименту були визначені провідні положення в процесі формування самоконтролю:

- посилення уваги до особистості учня, його самооцінки;
- формування умінь самоконтролю в тісному взаємозв'язку з формуванням мовних і загально навчальних умінь школярів;
- підвищення за допомогою самоконтролю особистісних якостей учня, його самооцінки, пам'яті, інтелектуальних здібностей.

В контрольних класах вчителя працювали, використовуючи підручники та рекомендовані програмою методичні посібники. На свій розсуд вони могли включати в урок завдання з формування умінь та навичок самоконтролю.

В експериментальних класах ми разом є вчителями працювали за розробленою нами технологією формування умінь та навичок самоконтролю. У нашому дослідженні завданнями навчально-виховного процесу було формування умінь та навичок самоконтролю учнів 7-х класів в єдності мотиваційного, змістового і процесуального аспектів з метою їх розвитку та досягнення оптимальних результатів. Ми вважаємо, що вирішення поставлених завдань буде результативним за умови використання у навчальному процесі нових педагогічних технологій, що покликані наповнити навчання особистісним змістом та забезпечити розвиток в учнів стійких умінь самоконтролю. Найбільш прийнятним є розуміння “педагогічної технології” як “науково обґрунтованої системи операцій і

послідовність її втілення на практиці, що забезпечує ефективний педагогічний вплив” [2, 29].

Ми розробили і апробували *технологію формування умінь та навичок самоконтролю* в учнів основної школи (на матеріалі уроків російської мови у 7-х класах), яка поєднує в собі упорядковану сукупність дій, операцій і процедур, покликаних забезпечувати діагностований і гарантований результат. Пропонована дидактична технологія містить декілька етапів: попередній, орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, узагальнюючо-систематизуючий та контрольньо-оцінний, поетапне впровадження яких підвищує ефективність навчання. Для кожного етапу були визначені мета, зміст, методи та форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів 7-х класів, дидактичні засоби, ступінь керівництва роботою учнів на уроках російської мови з боку вчителя, способи контролю за результатами навчальної роботи.

Слід зазначити, що результативність поетапного формування зазначених умінь зумовлена наявністю на навчальних заняттях позитивного психологічного мікроклімату з метою активного включення учнів у пізнавальну діяльність, направлену на розвиток в них умінь самоконтролю.

У ході формуючого експерименту було встановлено, що самоконтроль, самооцінка виступають як чинники пізнавальної діяльності учнів. Ось чому контроль припускає самоконтроль, оцінка повинна завершуватися самооцінкою, інакше зовнішнє управління не переростає в самоврядування пізнанням і діяльністю. У сучасній школі існують великі труднощі при організації самооцінки учнів. Навіть в школах нового типу переважає оцінка діяльності учня вчителем, а не самостійне, щоденне, адекватне оцінювання учнями власних дій. Самоконтроль і самооцінку ми вважаємо важливим напрямом самовдосконалення навчального процесу і складовою частиною вольової підготовки до праці, навчання, самоосвіти. Самоконтроль і самооцінка є також необхідною частиною самостійної роботи школярів на уроці та вдома, без них вона малоефективна. По суті самостійна робота припускає уміння відібрати потрібну інформацію, орієнтуючись на свої знання,

завдання і вимоги вчителя. Далі необхідно планувати і організовувати свою самостійну роботу, що також припускає елементи самоконтролю і самооцінки. Нарешті, при підведенні підсумків виконаної роботи, порівнянні задуманого і виконаного самоконтроль і самооцінка виступають як завершальні самостійні елементи. Встановлено, що самоконтролю і самооцінці треба учити школярів в ході всієї основної навчальної та позакласної роботи. Найбільш доцільний в цьому плані інструктаж як метод навчання самоконтролю, взаємна оцінка як спосіб навчання самооцінці. Практично будь-який елемент уроку можна використовувати для навчання навичкам самоконтролю і самооцінки.

У ході реалізації дослідно-експериментальної роботи з формування умінь і навичок самоконтролю в учнів 7-х класів на уроках російської мови ми спостерігали позитивну динаміку в успішності по даному предмету і зростання інтересу до нього. Ми звернули увагу на те, що учнів значно підвищилася пізнавальна активність і самостійність на уроках, та у позакласній діяльності, причому не тільки з російської мови, але по іншим навчальним предметам. В процесі експерименту в учнів мав місце розвиток таких найважливіших психічних процесів, як мислення, пам'ять, увага, сприйняття та ін.

Особливо цікавими і важливими для нашого дослідження були позитивні зміни особистісних характеристик учнів. По-перше, найпідготовленіші учні у ході експериментального навчання і особливо по його завершенню продемонстрували стійку сформовану саморегуляцію не тільки навчальних дій, але і своїх вчинків, поведінки. По-друге, учні переконалися, що самоконтроль органічним чином пов'язаний з цілим рядом рис характеру особистості. Наприклад, за такими рисами, як безладність, бездумність, недбалість, необачність, розпущеність, халатність та інші, неважко побачити дефіцит самоконтролю. В той же час, якщо ми характеризуємо людину розсудливу, акуратну, витриману, надійну, порядну, цілеспрямовану, то за кожною з перерахованих якостей добре проглядається уміння контролювати свої дії і вчинки. Можливе також виділення сукупності рис характеру, достатньо близьких

за своїм змістом і мають в своїй основі самоконтроль. До них, перш за все, слід віднести обов'язок, відповідальність і дисциплінованість, прояв яких ми спостерігали у більшості учнів експериментальних класів. Також, ми звернули увагу на те, що школяри стали впевненішими в собі, навчилися критикувати і оцінювати не тільки своїх однокласників, але і власні дії, вчинки. Вони з великим інтересом сприймали оцінку з боку товаришів, вчителів і враховували її в подальшій діяльності.

Необхідно відзначити, що у більшості учнів експериментальних класів з'явилося бажання сформувати в собі такі механізми самоконтролю, під яким розуміється "...свідома, планомірна, систематична робота над собою в цілях вдосконалення або формування нових якостей власної особистості, необхідних для плідної діяльності в справжньому і майбутньому" [3, 27]. Загальновідомо, що самовиховання стає можливим, якщо людина здатна аналізувати і оцінювати власні якості, перевіряючи їх адекватність тим вимогам, які пред'являються до нього з боку суспільства, і тій діяльності, в якій він зайнятий або до якої прагне. Таким чином, одним з обов'язкових компонентів в процесі самовиховання є самоконтроль.

Висновки. Низький рівень умінь і навичок самоконтролю, зафіксований на констатувальному етапі педагогічного експерименту, пояснюється не сформованістю навчальних мотивів у школярів, відсутністю усвідомлення необхідності цих умінь, малим обсягом роботи над формуванням вказаних умінь, відсутністю навичок організації подібної роботи у більшості вчителів, не сформованістю в учнів звички працювати самостійно, системно та результативно.

У ході формувального експерименту було встановлено, що ефективним засобом формування умінь самоконтролю є введення у навчальний процес сучасної школи запропонованої технології формування в учнів умінь самоконтролю. Рівень самостійності виконання навчальних завдань на уроках російської мови в учнів 7-х класів значно зростає, якщо учні самі планують свою роботу, виокремлюють її етапи,

вичленують найскладніші моменти, самостійно обирають шляхи розв'язання поставлених завдань. Необхідно зазначити, що формування умінь самоконтролю протікає успішно, якщо учні займають активну позицію в ході навчально-пізнавальної діяльності. Саме активна позиція забезпечує задоволеність навчальним процесом з боку учнів, сприяє тому, що в них активізується пізнавальна, самостійна діяльність, формується бажання і потреба працювати в системі, прагнути досконалого виконання поставлених завдань.

Література

1. Александров Г.Н., Дзасаров А.А., Науменко А.И. Основы теории педагогических систем и педагогических технологий: Учеб. пособие. – Владикавказ: Изд-во Сев.-Осет. Гос. Ун-та им. К.Л. Хетагурова, 2001. – 75 с.
2. Недодатко Н.М. Технологія формування навчально-дослідницьких умінь школярів // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 21.
3. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека. – Л., Изд-во Ленингр. ун-та. – 1989. – 192 с.
4. Уманский В.С. Формирование умений самоконтроля у старшеклассников // Дидактические основы развития самостоятельности учащихся в процессе обучения и воспитания/ Под ред. А.С. Лынды. – М., 1974. – С. 21.